

Відгук
офіційного опонента
доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, провідного
наукового співробітника відділу проблем цивільного, трудового та
підприємницького права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України
Тимченка Геннадія Петровича
на дисертаційну роботу Ясинка Дмитра Миколайовича
«Судова правотворчість та її межі в цивільному судочинстві України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи. Становлення та розвиток правової держави в Україні пов'язано не лише з проголошенням незалежності України, захистом її суверенітету та демократії, прийняттям Конституції України, утвердженням верховенства права, а й з процесами, що зумовлюють необхідність комплексного та системного реформування у сіх сфер життя, законодавства, в тому числі і у сфері цивільного процесуального права.

Всебічна реалізація судово-правової реформи безумовно стосується і цивільного судочинства, яке передбачає, що в центрі його уваги завжди знаходяться права, свободи та законні інтереси людини та громадянина і у разі їх порушення, невизнання чи оспорення, людина повинна знати, що не залежно від наявності чи відсутності законодавства чи певної неузгодженості його норм, суд завжди урегулює спірні відносини на основі судової правотворчості з урахуванням верховенства права, справедливості та розумності. Безумовно, законодавець повинен оперативнo створювати, змінювати, урегулювати, уточнювати чи доповнювати поточне законодавство, що давало б можливість до створення цілісної, узгодженої, доступної та ефективної системи судового захисту щодо порушених прав, свобод та законних інтересів як фізичних так і юридичних осіб.

Разом з тим надстрімкий розвиток суспільних відносин з одного боку, та складна і повільна система законотворчого процесу з іншого, ускладнюють процес урегулювання спірних відносин судом, оскільки все частіше і частіше спірні відносини мають новий предмет спору чи мають певну його новизну, яка не урегульована нормами права, чи такі норми є неповними, нечіткими чи суперечливими, а то і взагалі відсутніми чи застарілими. Безумовно, ключова роль в цьому не простому питанні правозастосування відводиться правосуддю, унікальність і значення якого, як інструмента при вирішенні найрізноманітніших суспільних спорів, не підлягає сумніву. В цьому зв'язку способи урегулювання судом цивільно-правових спорів є предметом постійного

наукового дослідження, такі дослідження спрямовані на оптимальні можливості урегулювання спірних відносин в тому числі і за рахунок судової правотворчості.

Результатом нових тенденцій у сфері правозастосовної практики з точки зору підвищення її якості є інститут судової правотворчості. Судова правотворчість як процесуально-правовий інститут нового формату, маючи комплексний, міжгалузевий характер безумовно потребує ґрунтовного наукового дослідження.

З огляду на це, постає гостра необхідність теоретичної розробки правових засад, підстав, принципів та меж судової правотворчості у сфері цивільного судочинства України, як складової частини континентального права, що дає можливість розвитку сучасної доктрини процесуального права та підвищеної ефективності правового захисту юридичних прав та законних інтересів як фізичних так і юридичних осіб в Україні.

Необхідно звернути увагу на те, що питання судової правотворчості в широкому його аспекті ще не були предметом спеціального дослідження вітчизняних науковців. Окремі питання щодо судової правотворчості при утвердженні принципу верховенства права, аналогії права, розглядалися О.І. Косаренком, В.В. Корольовим, Д.Д. Луспенком, О.М. Калашником, П.А. Комаром та іншими. Проте, масштабність теми свідчить про те, що до неї і в подальшому будуть звертатися науковці для її найширшого опрацювання. Йдеться зокрема про формування правозастосовної практики на новій методологічній основі, предметом якої є судова правотворчість. Остання по суті є базовим елементом при створенні прецедентної моделі цивільного судочинства в Україні. Саме цим зумовлюється наукова актуальність дисертаційної роботи Д. М. Ясинка. Таким чином дисертаційне дослідження Ясинка Дмитра Миколайовича на тему: «Судова правотворчість та її межі в цивільному судочинстві України» має надзвичайно важливе як теоретичне так і практичне значення з огляду на необхідність підвищення ролі правозастосовної практики в цивільному судочинстві України. У зв'язку з цим актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумніву.

Вибір зазначеної теми заслуговує на всіляку підтримку, оскільки воно є гостро зумовленою сучасними потребами процесуально-правової науки та практики.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Актуальність та значущість даної теми підкреслює її зв'язок з нормами Конституції України, Концепцією судово-правової реформи в Україні, Указом Президента України В. Зеленського «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. в розвитку резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про глобальні цілі сталого розвитку до 2030 р.» на основі їх адаптації з урахуванням системи розвитку України». Сама ж дисертація виконана в рамках комплексної науково-дослідницької тематики Сумського національного аграрного

університету та науково-дослідницької роботи кафедри правосуддя та філософії: «Науково-прикладні проблеми цивільного, адміністративного, кримінального та господарського права та процесу» (державний реєстраційний № НДР в УкрІНТЕІ 01.2021р. 0121U107740).

3. Наукова новизна одержаних результатів. Дисертацію Ясинка Д. М. присвячено розв'язанню актуальних наукових проблем з теорії та практики судової правотворчості та її меж у цивільному судочинстві України в умовах значного оновлення цивільного процесуального законодавства нашої держави та формування новітніх концептів в правозастосовчій сфері судів загальної юрисдикції.

У дисертації вперше обґрунтовано низку важливих для теорії і практики цивільного процесуального права України понять, положень і висновків, які пов'язані із судовою правотворчістю та її межами в цивільному судочинстві, одержаних особисто автором, серед яких найсуттєвішими є такі:

вперше:

- визначено те, що судова правотворчість являє собою сукупність процесуальних дій судді, які завжди мають місце лише в межах процесуальної форми судових засідань і спрямовані на подолання законодавчих прогалин, які у свою чергу проявляються при наявності правових розривів, які виникають між надстрімким розвитком суспільних відносин і правом, яке «не встигає» за таким розвитком, а відтак зміст таких розривів має вигляд неповноти, нечіткості, суперечливості норм права чи їх відсутності або остаточної їх архаїчності, що унеможливорює урегулювання спірних відносин;

- встановлено, що механізм локальної судової правотворчості проявляється в тому, що зміст судової правотворчості завжди спрямовується лише на заповнення правовою матерією тих пустот чи прогалин, які мають місце у змісті тієї чи іншої норми права чи закону у вигляді неповноти, нечіткості чи суперечливості їх змісту або такі норми права відсутні, що дає можливість суду за рахунок локальних правових уточнень чи доповнень змісту норм права чи закону виконати свої процесуально-правові обов'язки по оперативному урегулюванню спірних відносин;

- визначено, що під поняттям законодавчих прогалин розуміється змістовна неповнота, нечіткість чи суперечливість змісту окремих норм права або їх відсутність в певному законі, які виникли внаслідок розривів між над стрімким розвитком суспільних відносин і правом, що унеможливорює урегулювання спірних відносин без подолання таких прогалин за рахунок судової правотворчості;

- доведено, що судова правотворчість в континентальному праві ґрунтується виключно на статутному праві, в нормах якого мають місце законодавчі прогалини. В таких випадках судова правотворчість буде носити локальний характер, оскільки її зміст завжди буде спрямовано виключно на заповнення локальних законодавчих прогалин (пустот), неповноти, нечіткості

чи суперечливості норм права чи їх відсутності, а відтак вона не може виходити за межі горизонту змістовно-правової суті даної норми права. В той же час, судова правотворчість в загальному праві носить природний характер, оскільки не ґрунтується на статутному праві. Її суть спрямована на подолання правового казусу, під час якого формується нова правова доктрина, принцип чи нове правило або положення. З цих підстав судова правотворчість в континентальному праві ніколи не «перейде» у сферу загального права, хоча як в першому, так і в другому випадках правові формули, які створюються суддями, для урегулювання спірних відносин і носять правотворчий характер;

- з'ясовано те, що судова правотворчість не є безмежним поняттям, а відтак вона обмежується: а) при подоланні законодавчих прогалин з підстав нечітко прописаних норм права, прямою дією норм Конституції України; б) при тлумаченні норм права з точки зору суперечливості їх змістовно-правової суті – загальними засадами конкретної матеріальної галузі права; в) при тлумаченні конкретної норми права із внесенням в її зміст певної правової новизни щодо лінгвістично-правової суті окремих слів чи словосполучень та розширення у зв'язку з цим змістовно-правової суті норми права – межею горизонту змістовно-правової суті даної норми права; г) при застосуванні аналогії закону однієї і тієї ж галузі права правотворче тлумачення не повинно виходити за межі горизонту змістовно-юридичної суті загальних засад даної галузі права та тієї змістовно-правової суті норми права, за якою кваліфікуються спірні відносини; ґ) при застосуванні аналогії права правотворчий процес обмежується буквальним змістом загальних засад законодавства, принципів права та способів захисту; д) міжгалузєва аналогія права з точки зору правотворчого процесу обмежується змістовно-правовою суттю загальних засад як процесуального права, так і обох галузей матеріального права; е) при наявності виключної правової проблеми та забезпечення розвитку права за рахунок судової правотворчості і формування на цій основі єдиної правозастосовчої практики, межею завжди є інтерпретація змістовно-правової суті предмета спірних відносин по відношенню як до загальних засад законодавства певної галузі права, так і до загально-конституційних принципів, що дає можливість сформулювати нові правові позиції, долаючи в такий спосіб законодавчі прогалини та формуючи на цій основі нові напрямки розвитку права з метою правової визначеності спірних відносин;

- доведено, що судова правотворчість неможлива: а) за межею процесуальної форми судового засідання; б) при виключенні з цивільного обороту тих чи інших матеріальних об'єктів, які з тих чи інших причин були втягнуті у неправові види життєвих відносин; в) при наявності прямих заборон закону.

- аргументовано, що судова правотворчість Великої Палати Верховного Суду за своєю дією характеризується: а) імперативністю; б) вертикальністю своєї дії по відношенню до судової практики нижчестоящих судів; в)

горизонтальністю своєї дії по відношенню до правозастосовчої практики самого Верховного Суду; г) подоланням виключної правової проблеми; г) розвитком права та формуванням на цій основі єдиної правозастосовчої практики;

удосконалено:

- частину 4 статті 10 ЦПК України запропоновано після слів «Верховною Радою України», доповнити словами наступного змісту: «правові позиції, викладені у постановях Великої Палати Верховного Суду у межах та у спосіб встановлений цим Кодексом»;

- статтю 403 ЦПК України запропоновано доповнити частиною 7, наступного змісту: «Постанови Великої Палати Верховного Суду, в яких вирішено правову проблему є обов'язковими для суддів нижчестоящих інстанцій».

дістали подальшого розвитку:

- наукове положення про те, що суспільство і право є взаємозалежними суспільно-правовими категоріями, і якщо між ними виникають розриви (прогалини), які сьогодні супроводжуються над стрімким розвитком суспільних відносин, то право, яке сьогодні створюється законодавцем по доволі ускладненій процедурі, об'єктивно починає відставати у своєму розвитку і з цих підстав воно об'єктивно не в змозі урегулювати нові відносини, внаслідок чого і виникають так звані «законодавчі прогалини», які суд може подолати виключно лише за рахунок своєї судової правотворчості;

- твердження про те, що методологічно поняття «судова правотворчість» не має своїх усталених меж, оскільки воно вбирає в себе як класику цивільного процесуального права, яка ґрунтується на законах і кодексах, судовій практиці та наукових концепціях і дослідженнях, легітимізується на національному рівні законодавцем в ЦПК України і спрямована на оперативність, розумність, законність та обґрунтованість судових рішень на принципах верховенства права та справедливості.

4. Наукове та практичне значення дисертаційного дослідження. У дисертаційному дослідженні запропоновано нову наукову доктрину, щодо теоретичного обґрунтування підстав та механізму дії інституту судової правотворчості та її меж в цивільному процесуальному праві нашої держави. Наукові розробки дисертанта стануть підґрунтям для подальшого поглибленого дослідження процесуально-правових проблем у сфері правозастосовчого процесу. Висновки та рекомендації, що містяться в дисертації сприятимуть більш ефективному застосуванню законодавства, розвитку права та формуванню єдиної правозастосовчої практики. Дисертація відповідає всім необхідним вимогам щодо наукової новизни. Дисертанту вдалося провести глибоке та повне вивчення питань, пов'язаних із науково-теоретичним аналізом становлення і розвитку поняття «судова правотворчість», «законодавчі прогалини», «виключна правова проблема», «розвиток права», «єдність правозастосовної практики» в законодавстві та правовій доктрині. Дисертант

обґрунтовано звертає увагу на перспективи розвитку процесуальної науки в Україні з огляду на розширення джерельної бази права за рахунок формування прецедентної моделі цивільного судочинства в основі якої лежать питання судової правотворчості.

Обраний автором методологічний підхід став основною для формування концепції щодо дослідження інституту судової правотворчості як системи теоретичних знань, понять і категорій, що відображають закономірності у сфері розвитку суспільства і права, законотворчості, судової правотворчості та правотворення.

5. Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях. визначає загальну стратегію дослідження його інтерпретацію, новизну та результати і є класичною методологією щодо пізнання дій, положень, категорій та принципів. Належний ступінь обґрунтованості висновків та теоретичних положень дисертації досягнутий завдяки використанню різноманітних як загальнонаукових, так і спеціально-наукових методів дослідження, таких як діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-юридичний, статистичний та інші методи пізнання.

Дисертація за своїм змістом є цілісним дослідженням. Всі структурні елементи роботи поєднуються в єдине ціле за законами формальної логіки. Викладення матеріалу є логічно-послідовним.

Зміст дисертаційної роботи Ясинка Д.М. відповідає встановленим вимогам. Дисертація є логічно завершеним дослідженням. Вона складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету та завдання, об'єкт та предмет дослідження, теоретичну, методологічну основи роботи, наукові положення, що характеризують її новизну, практичне та теоретичне значення зроблених висновків і пропозицій, їх апробація.

Перший розділ дисертації охоплює концептуальні проблеми щодо доктрини судової правотворчості в правозастосовчій практиці цивільного судочинства в різні історичні періоди розвитку суспільних відносин. Приводяться дослідження поняття судової правотворчості з точки зору континентального та загального права.

Другий розділ дисертації присвячений аналізу процесуально-правового поняття «законодавчі прогалини» їх межі та процесуально-правовий механізм з точки зору розвитку права у світлі цілей сталого розвитку України.

У третьому розділі дисертації досліджується правотворча практика Верховного Суду та Європейського суду з прав людини та впливу такої практики на цивільне судочинство в Україні.

Дисертант підібрав, опрацював та використав більшість наявних по темі публікацій. Автор глибоко і всебічно дослідив відповідне як вітчизняне так і

іноземне законодавство, судову практику національних судів, Великої Палати Верховного Суду та Європейського Суду з прав людини.

6. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації. Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій обумовлюється значним обсягом та змістом використаних дисертантом джерел (в тому числі іноземних). Опублікована робота дисертанта і в науково-метричній базі Web of Science, за темою наукового дослідження.

Позиції, які формує та відстоює автор, ґрунтуються на останніх досягненнях загальної теорії права, та теорії цивільного процесуального права. Всі наукові пропозиції автора аргументуються та підтверджуються системою відповідних доказів.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечуються кількома чинниками – розподілом дисертаційного дослідження на три розділи, та дев'ять підрозділів, що створює цілісне уявлення про теорію і практику судової правотворчості та її меж. Автор використовував значну кількість національних нормативно-правових актів та міжнародних конвенцій з дослідженням різноманітних доктринальних позицій як вітчизняних так і зарубіжних науковців у галузі цивільного процесуального права, що пов'язані з дослідженням процесу подолання законодавчих прогалин шляхом судової правотворчості.

В поданій до захисту дисертації сформульовано цілий ряд важливих висновків і рекомендацій, що є новими для науки цивільного процесуального права. Вони є достатньо аргументованими та виваженими.

Заслуговує на підтримку запропоноване автором поняття судової правотворчості як процесуальних дій судді, які завжди мають місце лише в межах процесуальної форми судових засідань і спрямовані на подолання виключної правової проблеми, змістом якої є законодавчі прогалини, які проявляються в законодавстві під час правозастосовчих дій суду з підстав неповноти, нечіткості, суперечливості норм права чи їх відсутності, або остаточної їх архаїчності, що унеможлиблює урегулювання спірних відносин. Такий авторський підхід відзначається всебічним обґрунтуванням логічної, філософської та правової думки та глибоким і об'ємним врахуванням істотних ознак досліджуваної теми.

Дисертант вперше у вітчизняній правовій доктрині цивільного процесуального права дослідив підстави розмежування поняття судової правотворчості з точки зору загального та континентального права до якого належить і наше судочинство. При цьому дисертант звертає увагу на те, що судова правотворчість в континентальному праві завжди буде носити локальний характер, оскільки її зміст завжди буде спрямовано виключно на заповнення локальних законодавчих прогалин (пустот), а від так судова правотворчість не

може виходити за межі певної галузі статутного права. В той же час судова правотворчість в загальному праві носить загальний характер і не ґрунтується на статутному праві, оскільки спрямована на подолання правового казусу під час якого формується нова правова доктрина, принцип чи нове правило чи положення. З цих підстав судова правотворчість в континентальному праві ніколи «не перейде» у сферу загального права, хоча як в першому так і в другому випадках правові формули, які створюються суддями для урегулювання спірних відносин і носять імперативний характер у сфері правозастосовчої практики як одних так і інших судів. Запропонований автором підхід відкриває новий зріз наукового дослідження та перспективи його розвитку у сфері цивільного процесуального права.

Безумовно позитивний вплив на результати та практичну цінність наукового дослідження, справляє обґрунтований висновок автора про те, що основою до поступового зближення континентального і загального права є інститут судової правотворчості, який хоча і діє на різній процесуально-природній основі, але прокладає шлях до визнання судових прецедентів, які формує сьогодні Велика Палата Верховного Суду джерелом права, і як наслідок створення в Україні певної моделі прецедентного права, яке як доречно зазначає автор, може існувати поряд із континентальним правом.

Визначені дисертантом акценти мають важливе значення з огляду на динамічні процеси, які відбуваються в Україні в тому числі і сфери реформування процесуальних галузей права в аспекті дотримання світових стандартів з точки зору ефективності судової влади.

Обґрунтованою є позиція дисертанта і про те, що судова правотворчість не можлива за межами процесуальної форми судового засідання; при виключенні з цивільного обороту тих чи інших матеріальних об'єктів, які з тих чи інших причин були втягнуті у неправові види життєвих відносин; при наявності прямих заборон закону.

Певний науковий інтерес складає і висновок автора про те, що законодавчі прогалини утворюються об'єктивно. Оскільки створити ідеально-остаточний закон раз і на завжди неможливо. Таким чином судова правотворчість має місце лише там і тоді, де між стрімким розвитком суспільних відносин і правом виникають правові розриви, (пустоти), які під час правозастосовної практики заповнюються судом шляхом судової правотворчості. Слід погодитися з такою точкою зору дисертанта щодо цінності та подальшого правового розвитку судової правотворчості у глобальному масштабі, оскільки це пояснює характер утворення законодавчих прогалин.

Таким чином наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, належним чином обґрунтовані і характеризуються виключною науковою новизною та достовірністю.

7. Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам щодо оформлення. Достовірність результатів

дисертації Д.М. Ясинка підтверджується тим, що вони гуртуються на ретельному аналізі положень законодавства України, всебічній оцінці попередніх наукових здобутків з проблем цивільного судочинства як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, аналізі як національної так і зарубіжної судової практики.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Для її тексту характерним є формально-логічний спосіб викладення матеріалу. Робота відзначається смисловою завершеністю, цілісністю, та єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в розвиток теорії і практики цивільного процесуального права.

Опонентом особисто був проведений аналіз звіту перевірки на плагіат, на наявність текстових запозичень (програма Strike plagiarism). Опонент дійшов висновку, що дисертаційна робота Ясинка Дмитра Миколайовича на тему: «Судова правотворчість та її межі в цивільному судочинстві України» є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів плагіату та запозичень згідно постанови КМУ від 12.01.2022 № 44 п. 9. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Основні результати дисертації викладені дисертантом в 12 наукових статтях опублікованих у фахових юридичних виданнях із них 8 одноосібно та 4 у співавторстві, а також у 12 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Таким чином, проведений аналіз дисертаційної роботи Д.М. Ясинка дає підстави для висновку про те, що сформовані дисертантом і винесені на захист положення є вагомим особистим внеском дисертанта в розвиток науки цивільного процесуального права та становить безперечну наукову новизну.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Констатуючи позитивні положення даної роботи, разом з тим, до неї можна висловити певні зауваження критичного характеру та вказати на деякі положення, що є дискусійними або вимагають додаткової аргументації.

1. Автор відмічає, що хоча і повільно але все ж таки поступально континентальне право до якого належить наше цивільне судочинство починає зближення із загальним правом. В основі таких тенденцій лежить судова правотворчість. Якщо в правовій доктрині, яку досліджував дисертант дійсно переважають інтерпретаційні погляди на це питання, то законодавство і судова практика не передбачають сьогодні такого відкритого спрямування і це потрібно було б брати дисертанту до уваги, оскільки позиція автора виглядає дещо однобокою. В цьому зв'язку дане положення потребує своєї додаткової аргументації.

2. Говорячи про наявність у справах «виключної правової проблеми», яку долає Велика Палата Верховного Суду за рахунок судової правотворчості, розвиваючи при цьому право та формуючи єдність правозастосовної практики, дисертант хоча і звертає на це свою увагу, але так і не дав чіткого визначення

цьому новому поняттю, яке отримало своє закріплення в ч.5 ст.403 ЦПК України. Разом з тим дане поняття безумовно входить до кола досліджуваних питань. З урахуванням даних обставин необхідно все ж конкретизація з цього законодавчого контенту.

3. Досліджуючи питання щодо суб'єктів, які мають право на судову правотворчість в цивільному судочинстві (суддів районної, апеляційної, касаційної інстанції), автор не дає чіткої відповіді щодо: чи всі судді мають право на судову правотворчість, чи таке право належить лише Великій Палаті Верховного Суду? Дана позиція є значимою оскільки законодавець також не має своєї чіткої позиції щодо цього питання. З урахуванням даних обставин дане питання потребує свого уточнення.

Наведені зауваження мають рекомендаційний та дискусійний характер, оскільки дисертант має право висловити власну аргументовану позицію, і з цих підстав вони істотно не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Ясинка Д.М. та не зменшують її теоретичну та науково-практичну значимість для науки цивільного процесуального права та правозастосовчої практики.

9. Загальний висновок. Дисертаційна робота Ясинка Дмитра Миколайовича «Судова правотворчість та її межі в цивільному судочинстві України», яка подана до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, основними результатами обґрунтованості, основними положеннями і результатами опублікованими у фахових виданнях, новизна постановки та практичним значення відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022 р.

*Доктор юридичних наук
старший науковий співробітник
провідного наукового співробітника
відділу проблем цивільного, трудового
та підприємницького права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

Геннадій ТИМЧЕНКО

03 лютого 2023